

УДК 231.01

**ДОКТРИНА ПРО ТРІЙЦЮ  
У БОГОСЛОВІЇ ЮРГЕНА МОЛЬТМАНА**

**DOCTRINE OF THE TRINITY IN THEOLOGY  
OF JURGEN MOLTMANN**

**Стрижачук Ф. В.**

кандидат наук в богослов'ї, доцент, старший науковий співробітник, Центр дослідження релігії НПУ ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна),  
e-mail: tedandgalina@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3644-9382

**Strizhachuk F. V.**

*Candidate of Sciences in Theology, Associate Professor, Senior Researcher, Center for Religion Studies, National Academy of Sciences of Ukraine National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine), e-mail: tedandgalina@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3644-9382*

Юрген Мольтман розвиває соціальну модель доктрини про Трійцю, протиставляючи її домінуючій в західному богослов'ї психологічній моделі триединого Бога. Соціальна доктрина про Трійцю має історичний характер і корелюється з історією поступу людської свободи. Трійця є спільнотою божествених Осіб з усіма характеристиками суб'єктивності в досконалому спілкуванні. Описання форм Трійці у різних тринітарних подіях посилює концепцію унікальності суб'єктивності Осіб триединого Бога.

**Ключові слова:** Трійця, Юрген Мольтман, соціальна доктрина Трійці, тринітарна історія, доксологічна Трійця, форми Трійці.

*Jürgen Moltmann develops a social model of the doctrine of the Trinity, contrasting it with the dominant Western psychological model of the triune God. The social doctrine of the Trinity has historical character and correlates with the history of the progress of human freedom. The Trinity is a community of divine Persons with all the characteristics of subjectivity in perfect communication. The description of the forms of the Trinity in various Trinitarian events strengthens the concept of uniqueness of subjectivity of the Persons of the triune God.*

**Keywords:** Trinity, Jürgen Moltmann, social doctrine of the Trinity, Trinitarian history, doxological Trinity, forms of the Trinity.

**Введення.** Юрген Мольтман (1926– ) – німецький реформатський богослов, привернув увагу до себе вже своєю першою книгою *Богослов'я надії* опублікованою в 1964 р. [3]. Книга стала імпульсом для виникнення нової однойменної богословської школи. Богослов'я надії стало потужним богословським рухом після Другої світової війни. Проте Мольтман з часом зрозумів, що не може продовжувати розвивати богослов'я, використовуючи метод «все богослов'я в одному фокусі». Німецький богослов досліджує богослов'я різних традицій, яке він називає «богослов'я в контексті» і «богослов'я у русі» і намагається донести голос цих традицій до своїх читачів в Європі і Північній Америці. А читачів в нього було багато. Мольтмана вважають богословом, якого найбільше читають.

Вважаючи себе одним із голосів у сучасному богослов'ї, Мольтман відмовляється від методу «все богослов'я в одному фокусі» і не намагається створити систему богослов'я або суму богослов'я. Свою богословську діяльність тепер він розглядає як участь у великому богословському діалозі з теологами сьогодення і минулого. Свої богословські

праці він бачить як вклад у богослов'я. Вклад – це не догма і не система, вклад – це пропозиція.

Доктрина про Трійцю у вкладі Юрена Мольтмана є вкладом у відродження тринітарного богослов'я, яке було почате його вчителями Карлом Бартом і Карлом Ранером. У цій статті буде представлений основний зміст доктрини про Трійцю у вкладі Юрена Мольтмана. Представлення доктрини буде організоване навколо основних рис тринітарного богослов'я Мольтмана.

### 1. Соціальний характер Трійці

На перших сторінках монографії *Трійця і Царство* Мольтман заявляє, що він «розвиває соціальну доктрину про Трійцю» [4, с. 3–5]. Соціальна доктрина про Трійцю може бути названа «сильним тринітаризмом». Корнеліус Плантінга перераховує три основні умови при виконані яких, тринітарна доктрина може вважатися «соціальною» або «сильною» доктриною про Трійцю. Ці умови є наступними:

(1) Доктрина має розглядати Отця, Сина і Духа як окремі центри знання, волі, любові та дії.

(2) Будь яка супроводжуюча субдоктрина божественної простоти має бути досить «слабкою» щоб узгоджуватись з умовою (1), тобто з реальною окремістю тринітарних Осіб.

(3) Отець, Син і Дух мають розглядатися як такі, що знаходяться у тісних взаємозв'язках один з одним і утворюють конкретну соціальну єдність [7, с. 22].

Доктрина про Трійцю Мольтмана відповідає всім трьом умовам і тому є правильним називати її соціальну доктрину про Трійцю. Соціальна доктрина про Трійцю зазвичай протиставляється психологічній доктрині про Трійцю. Соціальна доктрина про Трійцю надає перевагу використовувати аналогію спільноти людей. В ній підкреслюється реальність трьох божествених Осіб та їх виокремленість. Психологічна доктрина про Трійцю робить наголос на єдності Трійці та простоті божественної природи. Коли богослов розвиває соціальну доктрину про Трійцю, він починає з Трьох Осіб, а потім переходить до питання єдності Бога. Для Мольтмана не є випадковим рішення з чого починати розвивати тринітарну доктрину. Для нього це питання того, що є даним і очевидним і того, про що запитуємо, що є проблемою. Мольтман вважає, що з біблійної перспективи, Трійця Осіб не є проблемою. Вона засвідчена в конкретній історії спасіння – історії Отця, Сина і Духа [5, с. 160]. Знання про Трійцю Осіб відповідає досвіду конкретного історичного одкровення в Старому і Новому Завітах. За думкою Мольтмана єдність Бога є проблемою. Її неможливо визнавати за умовчанням. Єдність є питанням, яке виникає з історії тринітарних Осіб. Мольтман навіть заявляє, що єдність Трійці є есхатологічною [4, с. 149]. З тексту Мольтмана не зовсім зрозуміло, чи це питання є епістемологічним і єдність триєдиного Бога стане очевидною для людей в есхатоні, чи це є питанням онтологічним і єдність Бога буде встановлена в есхатоні. Тед Пітерс зауважує,

що Мольтман «робить досить значний крок від субстанційної єдності Бога до реляційної єдності, в якій трьом Особам надається пріоритет» [6, с. 103]. Доктрина про Трійцю Мольтмана є соціальною, тому що категорія «спільноти» використовується як основна аналогія для Трійці. Мольтман впевнено стає на сторону Кападокійських отців, які надавали перевагу використовувати образ сім'ї як аналогію для Трійці. Він говорить: «образ сім'ї є кращим для ілюстрації єдності Трійці: три Особи – одна сім'я» [4, с. 199]. Він піддає критиці психологічну доктрину про Трійцю, розвинуту Августином і його аналогію окремого людського індивіду. Мольтман вважає, що психологічна доктрина про Трійцю має тенденцію до модалізму. Більше цього, Мольтман полемізує з усією історією розвитку тринітарної доктрини на Заході. Вчення, які розглядають Бога як субстанцію, абсолютний суб'єкт та абсолютну особистість, Мольтман називає монотеїстичними і моралістичними. Ці вчення він вважає деструктивним. Як альтернативу до цих деструктивних тенденцій, він пропонує лише одне рішення – соціальну доктрину про Трійцю. Мольтман вважає, що соціальна доктрина про Трійцю є справжньою тринітарною концепцією Бога, яка узгоджується з біблійним свідченням про історію Отця, Сина і Святого Духа.

## 2. Історичний характер Трійці

Мольтман не встановлює вихідного пункту для розвитку доктрини про Трійцю у вигляді гомогенної субстанції або ідентичного суб'єкта. Він також не слідує традиції, в якій зазвичай богословський трактат починається твердженням «Бог існує», яке сприймається світлом природного розуму, а потім переходить до твердження «Бог є Трійця», яке знаходять в одкровенні. Мольтман відкидає таку схему як спекулятивну і неприйнятну. Він називає свою тринітарну доктрину «Історична доктрина про Трійцю» [4, с. 19]. Його вихідним пунктом для формування тринітарної доктрини є історія спасіння: історія Отця, Сина і Святого Духа. Доктрина про Трійцю постає з цієї історії. Проте Самуїл Пауел слушно зауважує, що для Мольтмана «доктрина про Трійцю не лише постає з цієї історії – вона є ця історія» [8, с. 248]. Історія спасіння не є дією одного суб'єкта: вона є діяльністю множинності божественних суб'єктів. Окрім дій божественних Особ відбуваються на різних аренах історії спасіння. В кожен період тринітарні Особи діють в особливий спосіб, мають особливі ролі та своєрідно взаємодіють між собою. Слід зауважити, що у свою історичну тринітарну доктрину Мольтман інтегрує доктрину царств Йоахима Флорського [4, с. 203]. Останній був богословом 13 століття і вчив, що вся історія може бути поділена на три царства. Кожна божественна Особа Трійці формує своє царство. Царство Отця є творінням і збереженням світу Законом Мойсея. У царстві Отця люди мають слухатись Закону по причині страху. У царстві Сина проголошується Євангелія і здійснюються свяченодії в церкві. Люди є дітьми Божими, а не рабами як це було під Законом. У царстві Духа Бог буде пізнаватися

людьми безпосередньо у досвіді Духа. Люди тут є друзями Бога [4, с. 205].

В основному Мольтман погоджується з загальною схемою, проте він додає, що у всіх трьох царствах дві інші божественні Особи також діють [2, с. 380]. Мольтман також не тлумачить порядок царств строго хронологічно як три послідовних періоди. Він бачить три царства як завжди присутні страти, рівні та переходи в тринітарній історії [4, с. 209]. У його парадигмі тринітарна історія царств корелюється з історією прогресу людської свободи.

## 3. Доскопологічна Трійця

Починаючи з часів Тертуліана, богослови традиційно розрізняють між ікономічною та іманентною Трійцею [1, с. 473]. Ікономічна Трійця – це триединий Бог як Він відкрився в ікономії спасіння. Ікономічна Трійця – це Бог для нас. Іманентна Трійця ще має назву сутнісна Трійця. Іманентна Трійця – це Бог у собі. У книзі *Трійця і Царство* Мольтман заявляє, що він приймає і застосовує у формуванні доктрини про Трійцю правило Ранера [9, с. 22], яке має наступну форму: «Ікономічна Трійце є іманентною Трійцею та іманентна Трійця є ікономічною Трійцею» [4, с. 160]. Це означає, що триединий Бог відкрив себе в історії спасіння таким яким Він є насправді у своєму трансцендентному бутті. Мольтман вважає, що іманентна Трійця не відрізняється від ікономічної Трійці з двох причин. По–перше, Бог є любов, і це означає, що у Богові не може бути протиріччя між свободою та необхідністю [4, с. 151]. По–друге, Бог є вірний. Тринітарні відносини в історії спасіння мають свою основу в самому триединому Богові. В кінцевому рахунку Мольтман робить висновок: «Твердження про іманентну Трійцю не мають суперечити твердженням про ікономічну Трійцю і твердження про ікономічну Трійцю мають узгоджуватися з доскопологічними твердженнями про іманентну Трійцю» [4, с. 154]. Аргументи Мольтмана за тотожність ікономічної та іманентної Трійці є досить переконливими, проте в методологічній частині тринітарного богослов'я тюбінгенський богослов наполягає, що знання про Трійцю ми отримуємо з досвіду конкретного історичного одкровення. Таким чином, ми повинні мати безпосередній епістемологічний доступ до іманентної Трійці. Мольтман знаходить цей доступ через доскопологію. Він вважає, що в тринітарній доскопології, наприклад, в Нікейському символі віри в артикулі про Святого Духа «Господа, Животворчого, що від Отця походить, що Йому Отцем і Сином однакове поклоніння і однакова слава» наш погляд йде далі історії спасіння і дарів спасіння аж до вічної присутності самого Бога [2, с. 305]. Виглядає так, що в монографії *Трійця та Царство* іманентна Трійця і доскопологічна Трійця є синонімічними концепціями. Проте, у своїх пізніх роботах Мольтман розрізняє їх і надає перевагу концепції доскопологічної Трійці. Вся тональність тринітарного богослов'я Мольтмана показує, що він не почуває себе зручно, використовуючи терміни «іманентна» і «ікономічна» Трійця. Він вимушений їх використовувати лише тому що богословська

традиція використовує їх. У своєму богослов'ї він надає перевагу використанню термінів: монархічна Трійця, історична Трійця, евхаристична Трійця (ці три терміни приблизно відповідають традиційному терміну «ікономічна Трійця») і доксологічна Трійця (приблизно відповідає терміну «іманентна Трійця»).

Коли Мольтман розвиває концепцію доксологічної Трійці, він проводить розмежування між конституцією Трійці і життям Трійці. Конституція Трійці визначається через порядок походження в Трійці. У цьому Мольтман слідує за догматичною традицією православної церкви. Бог Отець є нерождений. Він породжує Бога Сина і є причиною Бога Святого Духу. Отець є також причиною єдиної божественної Сутності [4, с. 154]. В конституції Трійці Мольтман визнає внутрішньотринітарну «минархію Отця». Проте він додає, що «минархія Отця не може бути поширена на внутрішньотринітарне життя і на діяльність Трійці по відношенню до світу» [4, с. 165]. Бог Син є народженим. Народження Сина здійснюється з природи Отця, а не від Його волі. Бог Син отримує божественність, владу та славу від Отця, але не отримує отцівство. Смерть Христа на хресті є фактом вічної покори Сина. Бог Дух Святий є «видихнутим». Його порядок походження в вічності є лише від Бога Отця. Досліджуючи порядок походження Духа, Мольтман полемізує з концепцією *Filioque*. Він твердить, що *Filioque* додаток до Нікейського символу віри у Західній церкві применшує божественність і суб'ектність Святого Духу. *Filioque* додаток також нівелює персональні відмінності між Отцем та Сином. Проте, з метою пом'якшити лаконічну східну версію артикулу «лише від Отця», німецький богослов пропонує свою версію артикулу «Дух Святий походить від Отця Сина» [4, с. 185]. Отже, якщо конституція Трійці визначається через порядок походження, то життя Трійці визначається Особами Трійці та їх взаємовідносинами. Особам триєдиного Бога Мольтман дає наступні визначення: «індивідуальні, унікальні, на взаємозамінні суб'екти однієї спільноти божественної сутності, проте, кожен зі своєю свідомістю і волею» [4, с. 185]. Потім Мольтман показує, що божественні Особи є унікальні завдяки їх відносинам Один до Одного. Їх відносинами є отцівство, синівство та ісходження Духа. Проте, німецький богослов не погоджується з західною тенденцією вважати божественну Особу – відношенням. Він також полемізує з східним розумінням, за яким, відносини лише виявляють Особи і вони існують у спільній божественній природі. Він наполягає на тому, що Особи і відносини слід розуміти в термінах компліментарності, як взаємні доповнення. Мольтман говорить: «Не існує особистостей без взаємовідносин, але також не існує взаємовідносин без особистостей» [4, с. 172]. Особистості і відношення слід розуміти як взаємозалежні реальності – «бути особою» передбачає «мати відносини», а існування відносин передбачає існування особі. Таким чином, Мольтман показує, що «відносини особі» і «субстанційна

індивідуальність особі» є важливими поняттями для розуміння Трійці.

#### 4. Форми Трійці

Розвиваючи тринітарну історію Бога, Мольтман відкриває, що три Особи Трійці виконують різні ролі в різних періодах історії спасіння. В монографії Трійця і Царство Мольтман представляє цілий ряд схем ролевої послідовності. Ці схеми німецький богослов називає «формами Трійці». В кожен період тринітарної історії кожна Особа триєдиного Бога є діячем, приймаючи стороною або посередником.

У пізніх працях більшість форм Трійці набувають імена, але не всі. Тут ми розглянемо лише форми Трійці, які отримали імена і були розвинуті Мольтманом в його пізніх працях.

Традиційну форму Трійці, що була розвинута на Заході, Мольтман називає «минархічна форма Трійці». Згідно з монархічною формою Трійці, Бог Отець діє через Сина у Духові Святім. Дія починається з Отця, посередництво відбувається через Сина і дія здійснює вплив Духом Святым [2, с. 291]. Отець створює, примиряє світ шляхом посередництва Сина в енергіях Святого Духа. Німецький богослов критикує західну богословську традицію за те, що вона визнає лише монархічну модель Трійці і робить з неї космологічні і політичні прикладні висновки. Мольтман твердить, що монархічна форма Трійці це лише одна форма серед інших форм Трійці і монархія Отця описує внутрішньо–тринітарні відносини [2, с. 290–295].

Мольтман також говорить про історичну форму Трійці, в якій послідовність ролей є практично такою ж самою як в монархічній формі Трійці. Тут він включає періодизацію ікономії спасіння розвинуту Йоахимом Флорським [2, с. 295–298].

Зворотнім до монархічного порядку є евхаристична форма Трійці. Молитва, поклоніння і хвала походять від Духа Святого, ідуть через Сина і з Ним підіймаються до Отця, який є Тим, Хто приймає. Дух Святий прославляє Сина, і через Сина славиться Отець [5, с. 155]. Контекст для цієї форми Трійці знаходиться у церковній службі евхаристії. Тринітарна історія Бога починається з монархічної форми Трійці і замикає коло тринітарного життя евхаристична форма Трійці. Обидві форми Трійці знаходять своє місце в історії спасіння. В есхатоні обидві форми Трійці долаються та піднімаються до тринітарної доксології, яка підкреслюється у артикулі про Святого Духа «Господа, Животворчого, що від Отця походить, що Йому Отцем і Сином однакове поклоніння і однакова слава» [2, с. 301]. В тринітарній доксології Трійця прославляється і Йї поклоняються безумовно. Тринітарна доксологія завершує рух монархічної та евхаристичної Трійці.

**Висновки.** Основною рисою тринітарного богослов'я Юргена Мольтмана є акцент на плюральності у Трійці. Три божественні Особи виступають на перше місце в доктрині про Трійцю. Мольтман розвиває свою соціальну доктрину про Трійцю, протиставляючи її психологічній доктрині про Трійцю. Він робить сильний наголос

на суб'єктності кожної божественної Особи. Він описує діло кожної божественної Особи в історії спасіння. Мольтман наголошує, що ікономічна Трійця сповна відповідає іманентний Трійці, тому що Бог є любов і Бог є вірним. Цей принцип робить можливим прирівнювати загальну тринітарну історію до внутрішньо-тринітарного життя Отця, Сина і Святого Духу. Для Мольтмана Трійця є спільнотою божествених Осіб з усіма характеристиками суб'єктності в досконалому спілкуванні. Описання різних форм Трійці у різних тринітарних подіях посилює концепцію унікальності суб'єктивності Отця, Сина і Святого Духу. Таким чином, очевидно, що тринітарне богослов'я Мольтмана надає пріоритет плюральності божествених осіб перед єдністю триединого Бога. Трійця божествених Осіб – це те, що очевидно і знаходиться на поверхні і не ставиться під сумнів.

#### Список використаних джерел

1. Feinberg, J., 2001. ‘No one like Him: the doctrine of God’, Wheaton: Crossway Books, 879 p.
2. Moltmann, J., 1993. ‘The Spirit of Life: A Universal Affirmation’, Minneapolis: Fortress Press, 380 p.
3. Moltmann, J., 1964. ‘Theology of Hope: On the Ground and Implications of a Christian Eschatology’, London: SCM, 344 p.
4. Moltmann, J., 1993. ‘The Trinity and the Kingdom: the Doctrine of God’, Minneapolis: Fortress Press, 256 p.
5. Moltmann, J., 1984. ‘The Unity of the Triune God’, *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, №28, p.157–171.
6. Peters, T., 1993. ‘God as Trinity: Relationality and Temporality in Divine Life’, Louisville: Westminster John Knox Press, 240 p.
7. Plantinga, C., 1989. ‘Social Trinity and Tritheism’, *Trinity, incarnation, and Atonement: Philosophical and Theological essays*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, p.21–47.
8. Powell, S., 2001. ‘The Trinity in German Thought’, Cambridge: Cambridge University Press, 290 p.
9. Rahner, K., 1970. ‘The Trinity’, New York: Herder & Herder, 144 p.

\* \* \*